

Верховний
Суд

ПІДГОТОВЧЕ ПРОВАДЖЕННЯ у цивільному процесі: спірні питання судової практики

1 частина (загальні положення)

Дмитро Луспеник
Секретар Пленуму Верховного Суду,
Касаційний цивільний суд,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного процесу

16 березня 2026 року
НШСУ

Підготовче провадження: дискурс

- Перші ЦПК УРСР підготовку справи до судового розгляду як стадію цивільного процесу, звичайно ж, прямо не згадували. Однак, закон побічно підтверджував можливість здійснення низки процесуальних дій, що мають підготовчу природу.
- ЦПК 1963 року уперше нормативно виокремив підготовку цивільних справ до судового розгляду як самостійну стадію цивільного процесу. У главі «Підготовка справи до судового розгляду» законодавець указав на перелік необхідних підготовчих дій і строки їх проведення. *На це відводилось 7 днів.*
- ЦПК України 2004 року принципово відрізнявся від попереднього ЦПК структурою, змістом процесуальних норм, запровадженням нових процедур, розширенням процесуальних прав учасників процесу і гарантій їх забезпечення тощо. У цьому ЦПК **передбачено мету й завдання**; запроваджено засади змагальності; забезпечено активності сторін; деталізовано інститут доказів і доказування; передбачено нові інститути і процедури; удосконалено систему оскарження судових рішень та інше.
- Редакція Закону України № 2147-VIII від 03 жовтня 2017 року запровадила у ЦПК України (**діючий**) низку змін у процедури підготовки справи, знову зробивши затребуваною дискусію про завдання цієї стадії провадження й зміст цивільних процесуальних дій. Змінено назву глави на **«Підготовче провадження»**.

Алгоритм застосування ЦПК України

- **Цивільне судочинство** – це комплексна система інститутів, стадій, процесуальних проваджень, в яких процедури, процесуальні дії повинні вчинятися за чітко визначеною процесуальною формою і які не мають суперечити одна одній. І лише все це разом взяте буде визначати певний **уніфікований стандарт правосуддя**.
- **Ідеальний ЦПК** повинен визначатися певною системністю, узгодженістю, взаємопов'язаністю та уніфікованістю його норм як в самому кодексі, так і щодо певних інших процесуальних кодексів.
- Під уніфікацією (або гармонізацією) розуміється скорочення відмінностей в змісті правових норм, які регламентують подібні процесуальні правовідносини

Стадія процесу / стадійність: значення

- Цивільне судочинство (цивільний процес) характеризується у структурному плані не лише через судові провадження, а й через **стадії**, які відбивають логіко-часові (просторові) характеристики судової діяльності і процесуальної діяльності всіх учасників цивільного процесу. Тобто **цивільний процес поділений на стадії**.
- У поняття стадійності розвитку цивільного процесу входить: зміст, коло суб'єктів, **особливе процесуальне оформлення дій**.
- Під стадією варто розуміти сукупність процесуальних дій суду, учасників процесу, об'єднаних чи спрямованих на певну (найближчу) процесуальну мету.
- Кожна стадія повинна завершуватися певним судово-процесуальним оформленням. А отже, постає питання: **чи можливо повернутися зі стадії судового розгляду на стадію підготовчого провадження?**
Відповідь – норми ЦПК України такі дії суду не передбачають.
- *Постанова КГС ВС від 16.12.2021 у справі № 910/7103/21, в якій є посилання на інші постанови ВС і мотиви. Судова практика йде дещо іншим шляхом.*

Мета підготовчого провадження

- **Мета підготовчого провадження** перебуває в тісному взаємозв'язку з загальними цілями цивільного судочинства. А тому ця стадія процесу повинна в повному обсязі підпорядковуватися загальним принципам цивільного судочинства.
- Частини 1 і 2 статті 2 ЦПК України визначають таке.
- **Завданням цивільного судочинства** є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.
- Суд та учасники судового процесу зобов'язані керуватися завданням цивільного судочинства, яке превалює над будь-якими іншими міркуваннями в судовому процесі.
- Стаття 196 ЦПК України. **Мета і строк проведення підготовчого засідання**
- **Для виконання завдання підготовчого провадження в кожній судовій справі, яка розглядається за правилами загального позовного провадження, проводиться підготовче засідання.**

Завдання підготовчого провадження

- Частина 1 статті 198 ЦПК України. **Завданнями підготовчого провадження є:**
- 1) остаточне визначення предмета спору та характеру спірних правовідносин, позовних вимог та складу учасників судового процесу;
- 2) з'ясування заперечень проти позовних вимог;
- 3) визначення обставин справи, які підлягають встановленню, та зібрання відповідних доказів;
- 4) вирішення відводів;
- 5) визначення порядку розгляду справи;
- 6) **вчинення інших дій** з метою забезпечення правильного, своєчасного і безперешкодного розгляду справи по суті.

Завдання підготовчого провадження

- З переліку завдань підготовчого провадження можна зробити висновок, що це:
 - 1) питання, пов'язані із загальною організацією судового процесу;
 - 2) наповнення доказової бази в цивільній справі;
 - 3) визначенням кола осіб, які братимуть участь у судовому процесі.

В одній із давніх постанов Пленуму найвищого судового органу (1935 рік) «Про судове дотримання процесуальних норм у цивільному процесі» зазначалося таке

Краще вирішити справу трохи пізніше, аніж вирішити її невірно

Підготовче провадження / загальні зауваги

- Новий ЦПК кардинально змінив підхід до розуміння **сутності підготовчого провадження**: якщо раніше ця стадія цивільного процесу сприймалася деякими суддями та учасниками цивільного судочинства як зайва формальність, то наразі спостерігається інституційне посилення ролі цієї стадії за рахунок того, що саме під час неї здійснюється концентрація процесуального матеріалу з метою підготовки до швидкого та ефективного розгляду справи по суті.
- Досягненню зазначеної мети сприяє: 1) **вимога обов'язковості проведення підготовчого засідання** у справах, що розглядаються за правилами загального позовного провадження (ч. 1 ст. 196 ЦПК); 2) регламентація процедури обміну заявами по суті справи (ст. ст. 178-181 ЦПК), що є аналогом поширеної у зарубіжних правопорядках так званої **«процедури обміну змагальними паперами»**; 3) **обмеження у часі** можливості вчинення учасниками справи та їх представниками багатьох процесуальних дій до закінчення підготовчого засідання або підготовчого провадження (ч. 3 ст. 39, пункти 2, 3 ч. 2 ст. 49, ч. 2 ст. 51, ст. 83 ЦПК) тощо.
- Цим пояснюється і досить тривалий строк проведення цієї стадії, що за загальним правилом становить **60 днів**. Він є **вдвічі більшим порівняно зі строком розгляду справи по суті**, адже саме на стадії підготовчого провадження мають бути здійснені всі підготовчі дії, що дозволить швидко та ефективно розглянути справу по суті у найкоротші строки. *За ЦПК 1963 – 7 днів.*

Остаточне визначення предмета спору та характеру спірних правовідносин, позовних вимог та складу учасників судового процесу (п. 1)

- В одному пункті (обтяжена норма) кілька відносно самостійних дій суду. Але, по суті, це завдання **правової кваліфікації спірних правовідносин**. Але на цій стадії це лише один з етапів правозастосування (попередній), може змінюватися в ході розгляду справи.
- Законодавець пов'язує характер спірних правовідносин із предметом спору. Під предметом спору розуміють той матеріальний об'єкт, щодо якого існує незгода між позивачем та відповідачем. **Визначення характеру спірних правовідносин** передбачає з'ясування всіх його особливостей з урахуванням як предмета спору, так і предмета позову. На етапі здійснення підготовчих дій – це визначити, яке галузеве законодавство (цивільне, сімейне, житлове та ін.) підлягає застосуванню в конкретному випадку. На жаль, тут помилок найбільше.
- Ст. 189 ЦПК України цілеспрямовано розмежовує категорії «**предмет спору**» і «**позовні вимоги**» або «**предмет позову**».
- Відмінності між поняттями «предмет спору» та «предмет позову», зокрема, у тому, що **предметом позову** є безпосередньо матеріально-правова вимога позивача до відповідача, щодо якої особа звертається до суду за захистом своїх прав чи інтересів, а **предметом спору** є об'єкт спірних правовідносини, матеріально-правовий об'єкт, з приводу якого виник правовий конфлікт між позивачем і відповідачем.

Постанови Верховного Суду від 14.09.2021 у справі 909/243/18, від 01.08.2019 у справі № 916/1743/18.

Остаточне визначення предмета спору та характеру спірних правовідносин, позовних вимог та складу учасників судового процесу (п. 1)

- Необхідність остаточного **визначення складу учасників судового процесу** є виправданим для визначення кола осіб, що мають матеріально-правовий або процесуальний інтерес у результаті розгляду цивільної справи. Це специфічне завдання, покладання якого саме на етапі підготовчого провадження дає можливість оптимізувати цивільну процесуальну діяльність і підвищити її ефективність. Визначення складу учасників судового процесу, залучення всіх заінтересованих осіб є тією своєрідною діяльністю, яка **має бути здійснена до початку розгляду справи по суті.** На жаль, тут помилок найбільше.
- Виявлення всіх зацікавлених в судовому розгляді цивільної справи осіб – **один з найважливіших напрямів підготовки.** Ця діяльність настільки значуща, що законодавець в першому ж пункті завдань підготовчого провадження вказує на необхідність остаточного визначення учасників судового процесу. Вступ в судовий процес всіх зацікавлених осіб не тільки веде до з'ясування всіх дійсних обставин цивільної справи, але й сприяє підвищенню ефективності цивільної процесуальної діяльності, а отже, досягненню цілей і завдань цивільного судочинства.
- Поняття «сторона у спорі» може не бути тотожним за змістом поняттю «сторона у процесі»: сторонами в процесі є такі її учасники, як позивач і відповідач, тоді як сторонами у спорі є належний позивач і той належний відповідач, до якого звернута чи має бути звернута відповідна матеріально-правова вимога позивача (постанови ВП ВС від 14.11.2018 у справі № 183/1617/16 (пункт 70), від 09.02.2021 у справі № 635/4741/17 (підпункт 33.2)).

Остаточне визначення предмета спору та характеру спірних правовідносин, позовних вимог та складу учасників судового процесу (п. 1)

- Самі сторони визначають коло тих осіб, на які може вплинути прийняте судове рішення. Проте і суд не позбавлений можливості в підготовчому провадженні визначити весь склад учасників судового процесу, особливо, коли йдеться про участь співучасників, належних відповідачів і третіх осіб.
- За принципом диспозитивності визначення відповідачів, предмета і підстав позову є правом позивача, а суд не вправі з власної ініціативи залучати іншого відповідача / співвідповідача до участі у справі. Водночас **установлення належності відповідачів є обов'язком суду**, який той виконує під час розгляду справи, навіть якщо жодна із заінтересованих осіб цього не вимагає (тобто *ex officio*), та має ґрунтуватися передусім на аналізі природи спірних правовідносин і позовних вимог. (постанови ВП ВС від 11.09.2019 у справі № 203/3682/17; від 03.09.2025 у справі № 910/2546/22 та ін).
- **Проблеми** – вступ у справу 3 осіб. *Перший аспект* – час можливого вступу в розпочату цивільну справу обмежена моментом закінчення підготовчого провадження. Для сторін таке тимчасове обмеження виглядає цілком виправданим, враховуючи завдання підготовчого провадження і процедуру проведення підготовчого засідання, а також можливості подачі заяв по суті справи, де можуть бути відображені особи, на права та обов'язки яких може вплинути судове рішення. Водночас, подібне обмеження для суб'єктів, які можуть бути залучені в судовий процес в якості *третіх осіб, які не заявляють самостійні вимоги на предмет спору не зовсім виправдано*, оскільки вони можуть нічого і не знати про початок провадження у цивільній справі. *Другий аспект* – вступ у справу таких суб'єктів не тягне за собою розгляд справи спочатку.

Остаточне визначення складу учасників судового процесу (п. 1)

- Спiр виник щодо повернення *позики* за двома договорами, укладеними 20 років назад. Позивач просив не просто повернути *позичку*, а визнати за ним *право власності на 2 квартири (у різних областях)*, на ремонт яких надавалася *позика*. Районний суд задовольнив позов.
- Указане рішення суду було скасовано, так як, крім порушення виключної підсудності, **районний суд у підготовчому засіданні не визначив склад учасників судового процесу**. Було встановлено, що сторони діють очевидно недобросовісно та зловживають правами стосовно кредитора, оскільки перехід права на майно порушує майнові інтереси кредитора і направлений на недопущення звернення стягнення на майно боржника. Установлено, що рішенням суду першої інстанції вирішено питання про права та обов'язки кредитора, який не було залучений до розгляду справи судом, *оскільки було визнано право власності на майно, яке перебувало під арештом, з метою забезпечення виконання зобов'язань перед зазначеним кредитором*.

Постанова ВС від 04.03.2026 у справі № 629/2263/17

Формування доказової бази, концентрація доказів, процедура discovery (пп. 2 і 3)

- Ст. 189 ЦПК. П. 2) з'ясування заперечень проти позовних вимог;
- Зазначені завдання підготовчого провадження зумовлені природою здійснюваних дій і необхідністю формування доказової бази у справі. По суті це одне з ключових завдань стадії підготовки справи до судового розгляду, значення якого важко переоцінити.
- За загальним правилом учасники судового процесу повинні мати досить часу і можливостей для підготовки до участі в судовому розгляді. У цьому сенсі ЦПК правомірно виокремлює як завдання підготовчого провадження з'ясування заперечень проти позовних вимог.
- П. 3) визначення обставин справи, які підлягають встановленню, та зібрання відповідних доказів.
- Ця норма логічно продовжує ідею щодо необхідності концентрації доказів на етапі здійснення підготовчих дій. Встановлення всіх обставин цивільної справи є важливим аспектом судової діяльності та винесення законних і правосудних рішень. Визначення таких обставин пов'язане з мисленневою і практичною діяльністю зі встановлення предмета доказування

Формування доказової бази, концентрація доказів, процедура discovery (пп. 2 і 3)

- Учасники справи зобов'язані подавати всі наявні в них докази в порядку та строки, встановлені законом або судом, **не приховувати докази**.
- Норми ЦПК України надають детальну регламентацію строків подання доказів, що об'єктивно мінімізує можливі випадки зловживання правами у сфері доказування.
- Зазначена законодавча регламентація відповідає **процедурі повного розкриття доказів (discovery)**. По суті зазначені норми спрямовані на зміщення акценту **зі стадії розгляду справи по суті на стадію підготовчого провадження**, під час якого і має відбуватися збір процесуального матеріалу і так званий **обмін змагальними паперами**, що забезпечує розгляд справи в розумні строки. Це свідчить про посилення ролі підготовчого провадження у структурі загального позовного провадження цивільного судочинства в Україні саме в суді першої інстанції.

Постанова Верховного Суду від 24.07. 2024 року у справі № 646/857/18.

Формування доказової бази, концентрація доказів, процедура discovery (пп. 2 і 3)

- Повнота доказового матеріалу, яка складається до початку розгляду справи по суті – це поняття умовне і залежить більшою мірою від сторін як найбільш інформованих учасників судового процесу.
- Змагальні засади в цивільному судочинстві нині вважаються невід’ємним стандартом цивільної процесуальної діяльності й передбачають, що кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень. Повноваження суду спрямовані на загальне керівництво процесом.
- ЦПК наділяє суд повноваженнями щодо роз’яснення учасникам справи, які обставини входять до предмета доказування, які докази повинні бути подані тим чи іншим учасником справи (п. 5 ч. 2 ст. 197 ЦПК України).
- Право суду уточнити обов’язок сторін щодо подання доказів є дуже важливим з огляду на необхідність забезпечити, щоб із самого початку сторони усвідомили, яка з них і що повинна доказувати, які обставини оскаржуються. Саме право суду уточнювати обов’язок сторін за поданням доказів сприяє тому, щоб із самого початку процесу розгляд справи йшов у правильному напрямі, а сторони зрозуміли свою роль у процесі.

Формування доказової бази, концентрація доказів, процедура discovery (пп. 2 і 3)

- Неповне здійснення учасниками судового процесу діяльності з наповнення доказової бази у справі може призвести не лише до отримання несприятливого для них судового рішення. Формування доказової бази в справі безпосередньо впливає на ефективність всього цивільного судочинства і насамперед на вимоги забезпечити своєчасність, безперешкодність і швидкість судового розгляду справи. Це, по суті, справедливий судовий розгляд.
- **Д. Луспеник // Доказування у цивільному процесі: що нового у ЦПК та чому суд наділений правом витребування доказів**
- «Судебно-юридическая газета». 2019. 8 січня URL: <https://sud.ua/ru/news/ukraine/132351-dokazuvannya-u-tsilnomu-protsesi-scho-novogo-u-tspk-ta-chomu-sud-nadileniy-pravom-vitrebuyannya-dokaziv>
- У наведеній статті йдеться про принцип змагальності та **ініціативу суду у збиранні доказів**. Наведено деякий перелік статей ЦПК, в яких йдеться про ініціативу суду у збиранні доказів, так як новий ЦПК дещо по-іншому відбиває співвідношення функцій сторін та суду під час доказової діяльності. Коментується проблема **стандарту доказування у цивільних справах**, яка не знайшла свого безпосереднього відображення у нормах ЦПК.

Формування доказової бази, концентрація доказів, процедура discovery (пп. 2 і 3)

- У підготовчому засіданні суд: з'ясовує, чи надали сторони докази, на які вони посилаються у позові і відзиві, а також докази, витребувані судом чи причини їх неподання... (п. 7 ч. 2 ст. 197 ЦПК).
- Глава про підготовче провадження норми ЦПК України містить положення, які встановлюють порядок реалізації принципу «диспозитивності цивільного судочинства» у підготовчому засіданні. Він полягає в тому, що кожен учасник справи може довести певні обставини справи, подавши відповідні докази, надавши пояснення чи заперечення саме під час підготовчого провадження. Це зумовить чітко визначене загальне спрямування судового розгляду, окреслить коло питань, що підлягають розв'язанню на стадії судового розгляду, та дозволить процесуально зекономити час розгляду справи.
- Отже, вирішення спору на підставі матеріалів, які зібрані **поза межами підготовчого провадження**, не відповідає завданням, визначеним процесуальним законом **для кожної стадії цивільного процесу**.
- Частина восьма статті 83 ЦПК України передбачає, що **докази, не подані у встановлений законом або судом строк, до розгляду судом не приймаються**, крім випадку, коли особа, яка їх подає, обґрунтувала неможливість їх подання у вказаний строк з причин, що не залежали від неї.
- За імперативним приписом частини четвертої статті 12 ЦПК **кожна сторона несе ризик настання наслідків, пов'язаних, зокрема, з невчиненням нею процесуальних дій**.
- *Постанова ВП ВС від 04.02.2026 у справі 910/6654/24.*

Вирішення відводів, визначення порядку розгляду справи (пп. 4 і 5)

- Йдеться про **організаційну складову підготовки справи** до судового розгляду. Причому ці завдання не мають якоїсь специфіки. Тобто вони не мають яскраво вираженої підготовчої природи. Вони мають додатковий характер. То чи доцільно виокремлювати ці дії як завдання підготовчого провадження *риторичне питання*)?
- Указане питання, як правило, також вирішується на подальших стадіях розгляду справи.
- Справа № 753/23491/24 за позовом про зменшення розміру аліментів. В ухвалі суду про відкриття провадження у справі від 12.12.2024 зазначено таке: *Призначити справу до розгляду в порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення сторін за наявними у справі матеріалами. А що каже закон ????*
- П. 1 ч. 4 ст.274 ЦПК. В порядку спрощеного позовного провадження не можуть бути розглянуті справи у спорах що виникають з сімейних відносин, крім спорів про стягнення аліментів, збільшення їх розміру, оплату додаткових витрат на дитину, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексацію аліментів, зміну способу їх стягнення, розірвання шлюбу та поділ майна подружжя. **Тобто не можна було!**

Примирення сторін

- Законодавець по суті прямо наділяє суддів функцією сприяння у врегулюванні спору між сторонами на **різних стадіях судового провадження**, що прямо впливає із положень ЦПК України (п. 2 ч. 5 ст. 12, ст. ст. 201-205, ч. 5 ст. 211 ЦПК – *це стадія розгляду справи по суті*).
- На практиці на початку застосування інституту врегулювання спору за участю судді його імплементація нерідко зустрічала супротив деяких суддів, адже останні вбачають для себе певні ризики у такій процедурі, пов'язані із відсутністю необхідних навичок для мирного врегулювання спору, конфіденційністю процедури та нечіткістю законодавства, яке, з одного боку, **забороняє суддям надавати сторонам будь-які юридичні поради** та рекомендації під час проведення цієї процедури (ч. 6 ст. 203 ЦПК), а з іншого – **надає судді досить широкі повноваження**, зокрема, право з'ясувати предмет та підстави позову, роз'яснювати сторонам предмет доказування у справі, і навіть пропонувати сторонам можливі шляхи мирного врегулювання спору тощо (ч.ч. 4-5 ст. 203 ЦПК).
- Слід з уважністю ставитися до випадків зловживання сторонами правом скористатися зазначеною процедурою, коли одна зі сторін прагне врегулювати спір мирним шляхом, а інша – **дає згоду на проведення процедури лише з метою затягування розгляду справи**. У таких випадках, безперечно, врегулювання спору за участю судді має бути припинене відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 204 ЦПК.

Примирення сторін

- Беззаперечно, одним із завдань цивільного процесу є примирення сторін, тобто сприяння врегулюванню спору до судового розгляду, зокрема й шляхом примирення сторін (Гл. 4 Розд. 3 ЦПК України).
- По суті – це мета і завдання підготовчого провадження. Це завдання суду, яке передбачено п. 14 ч. 1 ст. 197 ЦПК (підготовче засідання).
- Примирні процедури – це, передусім, правові процедури, тобто послідовно здійснювані дії, що мають на меті досягнення певного правового результату. Таким значущим результатом у даному аспекті є врегулювання спору між сторонами.
- Напевне, **недоліки** цього завдання підготовчого провадження у тому, що роль судді зводиться, по суті, виключно до роз'яснювальної роботи (див.: п. 3 ч. 5 ст. 12; чч. 3, 4, 5 ст. 203 ЦПК). Правильним є – *сторони самі повинні обрати таку модель процедури примирення. Інше – потрібна спеціальна підготовки судді для оволодіння такими навичками.*
- Доволі **дискусійним** є положення ч. 2 ст. 201 ЦПК (вступ у справу третьої особи), як і ст. 203 ЦПК щодо повноважень суду у роз'яснювальній роботі.

Участь у врегулюванні спору як підстава для відводу судді

- Посилання заявника на неможливість розгляду справи суддею підлягають відхиленню, оскільки у справі не була постановлена ухвала відповідно до положень статті 202 ЦПК України про проведення процедури врегулювання спору за участю судді та у матеріалах справи відсутні відомості про застосування такої процедури.

Постанова ВС від 08.07.2022 у справі № 466/4558/20

- Скаржником не зазначено, а з матеріалів справи не вбачається постановлення судом першої інстанції ухвали про проведення процедури врегулювання спору за участю судді, що не може свідчити про початок здійснення такої процедури.

При цьому матеріали справи не містять будь-яких доказів того, що між сторонами проводилась така процедура врегулювання спору за участю судді, а тому визначені частиною другою статті 36 ГПК України обставини для самовідводу судді від розгляду цієї справи відсутні.

Водночас за наявності, на думу скаржника, порушень проведення процедури врегулювання спору за участю судді, що мали місце під час розгляду справи в суді першої інстанції, останній не був позбавлений права в порядку частини другої статті 38 ГПК України самостійно заявити відвід з наведених підстав, проте зазначеним процесуальним правом не скористався.

Постанова ВС від 08.06.2021 у справі № 917/631/19

Підстави та порядок проведення врегулювання спору за участю судді

- Відповідно до ч. 1 ст. 201 ЦПК України врегулювання спору за участю судді проводиться за згодою сторін до початку розгляду справи по суті. Оскільки **позивачем не було надано згоди на проведення врегулювання спору** мирним шляхом за участі судді, то протокольною ухвалою суду від 14 березня 2019 року було відмовлено у задоволенні вказаного клопотання.

Постанова ВС від 11.11.2020 у справі № 522/19690/18

- У судовому засіданні представник відповідача надав додаткові пояснення щодо клопотання позивача про врегулювання спору за участю судді, заперечував проти його задоволення, оскільки розгляд справи відбувається за правилами спрощеного позовного провадження, проводилися судові засідання, **згоди відповідача немає**, у зв'язку з чим просив відмовити у задоволенні клопотання. Суд, вислухавши пояснення представника відповідача, постановив ухвалу, внесену до протоколу судового засідання, про відмову в задоволенні клопотання про врегулювання спору за участю судді у зв'язку з відсутністю підстав, передбачених частиною першою статті 201 ЦПК України.

Постанова ВС від 26.10. 2022 у справі № 758/3200/19

Зустрічний позов

- Ст. 193 ЦПК. Відповідач має право пред'явити зустрічний позов у строк для подання відзиву.
- Зустрічний позов приймається до спільного розгляду з первісним позовом, якщо обидва позови взаємопов'язані і спільний їх розгляд є доцільним, зокрема, коли вони виникають з одних правовідносин або коли задоволення зустрічного позову може виключити повністю або частково задоволення первісного позову.
- **Ознаками зустрічного позову** є його взаємопов'язаність із первісним позовом і доцільність його спільного розгляду з первісним позовом, зокрема коли позови виникають з одних правовідносин або коли задоволення зустрічного позову може виключити повністю або частково задоволення первісного позову. Вимоги за зустрічним позовом можуть різнитися з вимогами первісного позову, але вони об'єднуються в одне провадження з первісним позовом ухвалою суду.
- Взаємна пов'язаність зустрічного та первісного позовів може виражатись у підставах цих позовів або поданих доказах, вимоги за зустрічним і первісним позовами можуть зараховуватись. Водночас подання зустрічного позову, задоволення якого виключатиме повністю або частково задоволення первісного позову, має на меті довести відсутність у позивача матеріально-правової підстави на задоволення первісного позову через відсутність матеріальних правовідносин, з яких випливає суб'єктивне право позивача за первісним позовом.

Постанова ВС від 12.06.2019 у справі № 916/542/18

Зустрічний позов

- **Первісний позов** про виключення відомостей про батька з актового запису про народження дитини, припинення стягнення аліментів.
- **Зустрічний позов** про захист честі, гідності.
- Ухвалою районного суду від 09.10.2019 зазначено таке: *З`ясувавши думку учасників судового спору, перевіrivши матеріали справи та позовів сторін, суд вважає клопотання про прийняття зустрічного позову обґрунтованим та підлягаючим задоволенню, **оскільки позовні вимоги заявлено стосовно тих же обставин, відносно тих же сторін**, по яким мається в цьому суді спір, тобто спір є між тими ж сторонами та про той же предмет, тотожні правовідносини, позовні вимоги однорідні і похідні; спільний розгляд цих позовів є доцільним і не порушує права та охоронювані законом інтереси сторін і інших осіб.*
- При цьому ухвалою суду від 26.09.2018 підготовче провадження уже було закрито. А при прийнятті зустрічного позову строк для його подання не поновлено.
- *Постанова ВС від 29.04.2022 у справі № 201/6658/18.*

Позов третьої особи із самостійними вимогами

- Відповідно до ст. 52 ЦПК України треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, можуть вступити у справу до закінчення підготовчого провадження або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження, подавши позов до однієї або декількох сторін.
- Позови третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, мають подаватися з дотриманням загальних правил пред'явлення позову (ч. 2 ст. 194 ЦПК України.)
- У процесі розгляду судом спору між позивачем і відповідачем третя особа з метою захисту свого права може заявити самостійні вимоги саме щодо предмета спору, якщо вважає, що саме їй належить право на предмет спору чи його частину. При цьому як предмет спору слід розуміти матеріально-правовий об'єкт, з приводу якого виник правовий конфлікт між позивачем і відповідачем. Отже, **на відміну від зустрічного позову**, який повинен бути лише взаємопов'язаним з первісним, **позовна заява третьої особи відповідно до положень ст. 52 ЦПК обов'язково має містити самостійні вимоги саме щодо предмета спору у справі.**

Постанова ВС від 12.06.2019 у справі № 916/542/18

Позов третьої особи із самостійними вимогами

- Позовні вимоги третьої особи, яка подала позов відповідно до ст. 52 ЦПК України, можуть бути допущені судом до розгляду у процесі, що вже розпочався, у тому випадку, коли така самостійна вимога заявлена **саме щодо предмета спору**, що вже виник між сторонами. Вимога, спрямована на те, що знаходиться **поза цим предметом, чи спрямована до третіх осіб, не може бути розглянута судом як вимога третьої особи** в розумінні наведеної вище статті. Водночас така позовна вимога може бути заявлена у самостійному позові.
- Зустрічний позов не може бути пред'явлений **до третьої особи** і розглянутий в одному провадженні з первісним позовом без встановлення обставин, що свідчать про їх взаємопов'язаність.

Постанова ВС від 18.12.2019 у справі № 200/22329/14-ц

Допоміжні матеріали

- Постанова Пленуму ВСУ від 12.06.2009 № 5 «Про застосування норми цивільного процесуального законодавства, що регулюють провадження у справі до судового розгляду»
- Луспеник Д. Д. Значення стадії підготовки цивільних справ до судового розгляду та деякі особливості проведення попереднього судового засідання судом першої інстанції // Право України. – 2006. – № 11. – С. 56-62.
- Луспеник Д. Д. Самоконтроль суду першої інстанції у цивільних справах: правова регламентація та потреба удосконалення і розширення // Судова апеляція. – 2009. - № 3 (16). – С. 58-66.
- Луспеник Д. Д. Самоконтроль суду першої інстанції у цивільному процесі: проблемні питання правозастосування // Часоп. цивільного і кримінального судочинства. – 2013. - № 5 (14). – С. 51-62.
- Д. Луспеник. Суťažництво: як з цим боротися, світовий досвід // <https://sud.ua/ru/news/publication/126226-sutyazhnitstvo-yak-z-tsim-borotisya-svitoviy-dosvid>

Судовий активізм

- Суди повинні вміти пристосовувати чинні процесуальні норми для дієвого здійснення правосуддя в умовах воєнного стану. Іншого процесуального законодавства під час війни немає.
- Отже, суди діють: **застосування судового активізму чи судової стриманості !!! Судове правотворення !!!**
- ОКРЕМА ДУМКА судді Конституційного Суду України Лемака В. В. стосовно Рішення Конституційного Суду України від 28.08.2020 у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень постанови Кабінету Міністрів України "Про встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-Co....».
- Стаття 10 ЦПК. Верховенство права та законодавство, відповідно до якого суд вирішує справи.

Судовий активізм

- Рішення ЄСПЛ «Укркава, ТОВ проти України» (заява № 10233/20) від 06.02.2025.
- Висновки цього рішення ЄСПЛ: **1)** ЄСПЛ визнав, що навіть у межах повноважень національного суду перегляд тлумачення закону має межі; **2)** ЄСПЛ підкреслює, що суд у даному випадку вийшов за межі судової функції; **3)** неприйнятність "судового тиску" на законодавця вказує на межу між судовим активізмом і узурпацією; **4)** суд може змінити тлумачення, але лише за наявності вагомих підстав, таких як негативні наслідки старої практики; **5)** межі повноважень ЄСПЛ: він втручається лише тоді, коли національний суд діє свавільно. У цій справі саме таке свавілля у тлумаченні і було визнано.
- Рішення ЄСПЛ має величезне значення для подальшого розвитку судової системи. На першому місці – принцип правової визначеності у контексті верховенства права. По-друге, підкреслює межі суддівського активізму. Зміни у тлумаченні мають бути передбачуваними, обґрунтованими і мотивованими.

Судовий активізм

- **Ганс Петтер Гравер.** Герої в суддівській мантії: добросовісне (чесне) суддівство в умовах аморальних законів / Київ: Вид-во ТОВ “Компанія ВАІТЕ” - 326 с.
- Навіть у нашому довірливому норвезькому суспільстві суддя не може не бути морально відповідальним суб'єктом і не нести відповідальність за наслідки своїх дій. Але це не надає судді повноважень використовувати свою посаду для просування окремої нормативної програми та займатися суддівським активізмом.

Верховний
Суд

Дякую за увагу!